

כניסת האינטרנט לחברה הדתית והחרדית

(חששות, בעיות, פתרונות)*

השפעת השינויים שחלו בשנים האחרונות בשדה העברת המידע חורגת בהרבה מן התחום הטכנולוגי. לכלים החדשים, ובייחוד לרשת האינטרנט, השלכות חברתיות, ערכיות ומוסריות לא מעטות. האם יש לראות בחיוב את האפשרות להשיג מידע בנושאים מגוונים מכל רחבי העולם, או שמא יש לחשוש מפני סכנות שונות הטמונות בכך? היש צורך להגביל את החשיפה לאינטרנט? ואם כן, עד כמה ובאילו אמצעים?

ההכרעות בסוגיות אלו נגזרות, בדרך כלל, ממניעים אידיאולוגיים. אף שישנם סימוכין הלכתיים להגבלת החשיפה למידע מסוגים שונים, כמעט שלא ניתן למצוא בנידון פסקי הלכה של ממש. רוב רובו של החומר מסווג כ'דעת תורה', כלומר הכרעה רבנית שאינה נשענת על היגד מפורש במקורות המחייבים של ההלכה, אלא שואבת את תוקפה בעיקר מכוח סמכותו ואישיותו של הקובע אותה. ככל הנראה, הזמן הקצר יחסית שעבר מאז כניסת האינטרנט לשימוש רחב אינו מעניק את הפרספקטיבה הנחוצה לשם גיבוש עמדה הלכתית בנושא¹.

כפי שנראה, ישנם הרואים באינטרנט איום **תרבותי**, העלול לפורר את **החברה** ולערער את בסיסה הערכי. לעומתם יש המדגישים את ההיבטים **חינוכיים** של הרשת ואת השפעתה על **אישיותם הפרטית** של המשתמשים בה. עוצמתו של איום תרבותי גוברת כאשר מדובר בצעירים, אך במהותו האיום מרחף על פני בני כל הגילאים. לעומת זאת, היבטים חינוכיים נוגעים מעצם טיבם בייחוד לילד ולנער, הנמצאים בתהליך עיצוב אישיותם.

התגובות השונות לחדירת השימוש ברשת לציבור הדתי-חרדי משקפות את הבדלי הגישה בין הקבוצות, והן תואמות בדרך כלל את החלוקה בין החברה 'החרדית' לבין זו 'הדתית' או 'דתית לאומית'. גם בתוך החברה הדתית הלא-חרדית ישנם הבדלים בולטים בין הזרם 'התורני' לבין החוגים שאותם נכנה 'דתיים'.

א. היחס לאינטרנט במגזר ה'חרדי'

1. **בציבור החרדי בארץ**

ה'חרדיות' מכילה בקרבה ערכים מסורתיים המקובלים מקדמת דנא, אולם במתכונה הנוכחית

* מבוסס על עבודה שהוגשה במסגרת סמינריון במחלקה ללימודי מידע באוניברסיטת בר אילן בהנחיית פרופ' שפרה ברוכסון.

1. ד"ר נרי הורביץ מתאר זאת: "האיסורים בתחום האינטרנט בפרט אינם מגובים בפסיקה אלא ב'דעת תורה'. המנגנון של דעת תורה ניתן 'אקס קתדרה' ללא הנמקה עקב העדר יכולת לנהל את השיח ההלכתי במתכונת של התדיינות. לפי דברי חברי המזכירות של בית הדין (כוונתו לבית הדין המיוחד לענייני מחשבים) התנאים טרם הבשילו לפסיקה. במידה רבה האבחנה בין 'פסיקה' לבין 'דעת תורה' מתייחסת לפרספקטיבה של הזמן. בשעה ש'דעת תורה' היא כלי מחודד וגורף, הרי שיש בה ארעיות גדולה וניתן להחליפה בהתאם לצרכים. 'דעת תורה' מהווה כלי נח הן מבחינת הקריטריונים שהיא משקללת והן מבחינת גמישותה" ('החרדים והאינטרנט', כיוונים חדשים 3, עמ' 24).

היא בעיקרה תגובה לשינויים התרבותיים והחברתיים הגדולים שהתרחשו בעת החדשה². לנוכח סכנת התמוטטותן של חומות המסורת הגיבה ה'חרדיות' בביצורן ובהגבתן, טופחה הראייה הדיכוטומית של היחס בין ישראל לעמים, הובלט מעמדו הייחודי של העם היהודי ותפקידו כנושא התורה³, וגברה החשדנות כלפי רעיונותיו של העולם המודרני⁴. מתוך הנחה שלפיה שמירת הצורה מהווה ערובה לשמירת התוכן עוצבה אסטרטגיה של 'קדושת המסגרת' - שמירה קפדנית על מסגרת תרבותית-חברתית סגורה. הדבר עולה בקנה אחד עם דתיות חווייתית-מעשית בעיקרה, הדוחקת את העיסוק האינטלקטואלי בשאלות מהותיות למקום צדדי יחסית⁵. תפקידה של המסגרת החברתית כלב לבה של ה'חרדיות' העלה את חשיבותם של מנגנון הפיקוח, המבטיח את שמירת הקוד החברתי, ושל הסטיגמה, התדמית והמעמד, הקובעים את מקומו של האדם בחברה.

האינטרנט - המפיל מחיצות ומחבר את המשתמש בו לחברה וירטואלית גלובלית, לעתים קרובות על חשבון זיקתו לסביבתו הממשית⁶, והמנטרל את מנגנון הפיקוח החברתי - מהווה אנטיזה לחרדיות. לכן עיקר החשש ממנו נובע מממד פריצת הגבולות הצפון בו ומהמשמעויות החברתיות והערכיות שלו. רבני הציבור החרדי מוטרדים לא רק מתוכנם של האתרים, אלא מעצם קיומו של צינור המחבר בקלות את המשתמש בו לתרבויות שונות. סכנת הפגישה בתכנים בעלי תוכן שלילי קונקרטי מחווייה לעומת הסכנות הטמונות בעצם המגע הבלתי אמצעי עם העולם החיצוני ובשינויים התרבותיים והחברתיים שהוא עשוי לחולל. במילים אחרות: האינטרנט אינו יוצר שאלות חינוכיות בלבד, אלא מהווה בראש ובראשונה בעיה תרבותית-חברתית וערכית. כדי להנחות את הציבור בשימוש מבוקר במחשבים ובאינטרנט הוקם גוף הקרוי "בית דין מיוחד לעמוד בפרץ המחשבים". בית הדין פרסם כרוז שבו נאמר:

איסור חמור על כל איש מישראל להתחבר לאינטרנט... השימוש במחשבים לצורך הסתכלות במשחקים, סרטים וכו' הוא סכנה חמורה ביותר ואף אם מבטיחים שהם נקיים... ואין להשתמש במחשב אלא לצורך עבודה בלבד לשם פרנסה...

בפרסום אחר של בית הדין נאמר בין השאר:

ההתחברות לאינטרנט או לטלוויזיה מעמידה בסכנה חמורה ח"ו את המשך הדורות של כלל ישראל והיא פרצה איומה בקדושת ישראל אשר כמדומה לא היתה כמותה מיום היות ישראל לעם⁷.

2. ראה: מנחם פרידמן, החברה החרדית, עמ' 9-10.

3. עיי בדברי הגרא"מ שך, מכתבים ומאמרים ח"א, עמ' ג-ה; מט-נא; בין השאר הוא קובע (עמ' כה): "התורה הדריכה אותנו בהנהגתנו בתור עם, שדרכיהם של כל אומות העולם אין הם דרכים טובים ומועילים עבורנו, מכיוון שאנחנו גוי אחד בארץ, שונה לגמרי מכולם ולא דרכם דרכנו".

4. ראה למשל: משה שרגא סמט, "האורתודוקסיה", כיוונים 36 [תשמ"ז], עמ' 100.

5. עיי ספר החינוך, מצווה צה: "עיקרי הלבבות תלויין אחר הפעולות".

6. על משמעות חברתית זו של האינטרנט ראה: Robert Kraut, Vicki Lundmark, Michael Patterson, Sara Kiesler, Trides Mukopadyay and William Scherlis, Internet Paradox, A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being, American Psychologist, September 1998, vol. 53 (9), pp. 917-1031.

7. הדברים מצוטטים במאמר של צרפתי אורלי ובלייס דותן, "בין מובלעת תרבותית למובלעת וירטואלית - החברה החרדית והמדיה הדיגיטלית", קשר 33 [2000], עמ' 50.

השימוש במחשב בכלל מוצג כאיום ויש להגבילו לצורכי פרנסה. ועל בחור ישיבה או אברך נאסר להשתמש במחשב אפילו כסיוע ללימודיו התורניים. בסוף הכרוז מופיעה הקביעה ש"האמור לעיל, יסודות מוצקים מוכרחים לקיומה של תורה בישראל". בכך מציגים מנסחי הכרוז את אופי הדברים כ'דעת תורה'. האיום מרחף על עצם קיומה של תורה⁸. בטבת תשי"ס נתפרסמו כרוזים ב'יתד נאמן' מטעם בית הדין המיוחד ומטעם הבד"ץ של העדה החרדית. לצדם נתפרסמה כתבה:

דעת תורה, שאיסור חמור להתחבר לאינטרנט או לטלביזיה המהווים סכנה איומה ח"ו לקדושת ישראל.

גדולי ישראל שלי"טא מביעים את דעתם, דעת תורה, שיש לצמצם את השימוש במחשב... ואין להשתמש במחשב לענייני בילוי כלל... מאחר והאינטרנט הוא המוביל הגדול ביותר בעולם של תעתועי היצר, מסית ומדיח לחטא ולתועבה מהסוג הגרוע ביותר... מי שמשמש באינטרנט רהיהו בעצם שותף לכל תחלואי התרבות הקלוקלת הפולשת לתוך הבית והמשרד, ומצבו הרוחני של המשתמש באינטרנט נמצא בסכנה... בשל החללים הרבים שהפילה רשת זו... כל מי שנוקק להשתמש במחשב, מן החובה עליו לדאוג שמבחינה טכנית לא תהיה אפשרות להתקשר מהמחשב האישי לרשת האינטרנט העולמי.

הכותב אמנם מתייחס לתכנים שליליים ספציפיים, אך מדגיש את ההיבט התרבותי הכולל של האינטרנט. למחרת הופיעה שם כתבה שדיווחה בין השאר על שליחת חוזרים מטעם הנהלות תלמודי התורה להורי התלמידים בנוגע לשימושם של הילדים במחשב. באותו עמוד התפרסמה גם מודעה מטעם "בית הדין המיוחד" המודיעה על סדרי הפנייה לבית הדין לצורך התייעצות ולקבלת חומר הסברה. במאמר המערכת נומקה ההסתייגות:

האיסורים והאזהרות... נועדו לגדור פרצה מאיימת שהתרחשה בדור האחרון. אם בדורות קודמים ידע יהודי כי ברגע בו הוא מסתגר בד' אמותיו ובסביבה של שומרי תורה, הרי הוא מובטח שילדיו ובני ביתו יתחנכו בסביבה טהורה אליה לא יפרצו רוחות זרות, הרי שבדורנו מאיימים פגעי הרחוב לחזור אל הבתים פנימה...

ניתן להבחין בכך שההתייחסות המרכזית אינה לבעיות מוגדרות שאותן יוצר השימוש ברשת, אלא למשמעותו כגורם תרבותי חברתי העוקף את אסטרטגיית ההסתגרות והעלול לפגוע במסגרת החברתית.

גם 'המודיע' הצטרף למאבק, תוך שהוא מסתפק בהערות קצרות מדי פעם בפעם וסגנונו רך יותר, למרות עמדתו הבסיסית הזוהה; אולם 'יתד נאמן' נותר המוביל הראשי⁹.

8. את הגישה המטעימה בעיקר את הממד התרבותי-חברתי של הרשת ניתן למצוא גם בחוברת 'צו השעה' העוסקת באינטרנט. הנחת היסוד שלה, שלפיה "אין מקום לשתי תרבויות בכפיפה אחת", היא משמעותית ובעלת משקל בדיכוטומיה החרדית בכלל והשימוש בה ביחס לאינטרנט מצביע על המודעות להשפעה התרבותית-חברתית שלו ועל תפישתו כאיום. בעל החוברת דורש למנוע התפתחות 'מדרון חלקלק'. החשש מפני מדרון שראשיתו בדברים חסרי חשיבות וסופו בתוצאות מרחיקות לכת הוא מסממניה הבולטים של החרדיות, ומקורו בתחושת האיום האופיינית. ראה: משה גרינק, החרדים, מי אנחנו באמת, עמ' 55-57.

9. הדבר נעוץ ככל הנראה באופיים הפולמוסי של 'יתד נאמן' ושל הקבוצה שאותה הוא מייצג. אופי זה נובע, ככל הנראה, מן הראייה הדיכוטומית הכרוכה בתפישה הטרינסצנדנטלית של הא-הלים הרווחת במחשבה הדתית היליטאית (עיי נפש החיים, שער ג פרקים ד-ח), המזינה תודעת מאבק.

אף ה'ציטים', גם כאשר יש בהם תועלת, נתפסים ככלי העלול לעודד קרבה בלתי רצויה בין יהודים לגויים¹⁰. האינטרנט אינו רק פורץ גדרות, אלא גם מנטרל את מנגנון הפיקוח החברתי ומאפשר התנהגות בלתי רצויה ללא פגיעה בתדמית האישית.

אם כי הדברים כתובים בלשון המנופחת האופיינית לשפה החרדית, ואפשר שגם כותביהם אינם מתכוונים לפשטותם הקיצונית, יש ללמוד מהם על מודעות למשמעויות התרבותיות של מהפכת המידע. החברה החרדית מוצגת כמי שעד כה הדפה בהצלחה השפעות מן החוץ. האינטרנט מתואר ככוח העלול להחדיר רוח זרה לתוככי המחנה ולערער בכך את אושיות קיומו. גישה זו מבטאת חשדנות כלפי כל רכיב תרבותי שונה, והיא מוטרדת לא רק מפני היחשפות לתכנים ספציפיים, אלא מפני עצם המגע עם תפישות אחרות.

2. בציבור החרדי האמריקני

גישה שונה במקצת ניתן למצוא בקרב חוגי 'אגודת ישראל' בארה"ב. בביטאון, The Jewish Observer, הוקדש אחד הגיליונות לנושא¹¹. בניגוד לכותבים בארץ, המתארים מציאות העלולה להתרחש, מתאר הביטאון האמריקאי מציאות קיימת. הכותב הראשון הוא איש חינוך, וכזה, הוא מתמקד בעיקר בהיבטים החינוכיים¹². לדעתו, הבעייתיות שבעולם הווירטואלי זהה במהותה לזו הקיימת בעולם הממשי. ייחודו של האינטרנט הוא בהעדר שליטה וחוקים מחייבים, בנגישות הקלה, במחיר הזול ובאנונימיות, המאפיינים אותו. הוא מצטט שורה של מחקרים אקדמיים העוסקים בהרגלי גלישה ובהשפעות ההרסניות שלהם, ומוסיף עליהם נקודה ייחודית: ביטול תורה הנגרם כתוצאה מגלישה. לאחר מכן הוא עובר להיבט הערכי - מקומה ותפקידה של הרשת במאבק הקוסמי המתמיד שבין טוב לרע. האינטרנט הוא תכסיס שבו משתמש הרע לשם השגת מטרותיו. מתוך כך, ההתמודדות עמו היא ככל התמודדות עם שאר ה'ניסיונות' שאותם חווה האדם בחייו. מחד גיסא, יש כאן המעטה בחשיבותה של המצאת האינטרנט והצגתה כאריזה חדשה גרידא, מאידך גיסא, היא מקבלת מעין מעמד שטני המעצים את ממד האיום שבה. היבט ערכי אחר הוא הקונפליקט בין הרצון למנוע גישה לאתרים בעלי תוכן שלילי לבין רעיון חופש המידע. לדעתו, אין מקום לקונפליקט זה בעולמם של יהודים שומרי תורה ומצוות. הכרעתו ברורה - Our gadolim have advised¹³ us to remove internet from our homes, and so we will do ("הגדולים שלנו יעצו לנו להסיר את האינטרנט מבתנו, וכך נעשה"). יש לשים לב לאי השימוש במונחים כמו 'פריצת גדר' ולהדגשת ההיבטים החינוכיים של השימוש ברשת. גם המשמעות התרבותית של האינטרנט אינה נידונה מהזווית החברתית אלא מזו הערכית. כפי שנראה, גישה זו אופיינית גם ליתר הכותבים האמריקאיים, והיא נעוצה כפי הנראה באופיה הייחודי של החרדיות האמריקאית.

מאמר שני, "The Dangers of the Computer and the Internet"¹⁴, מהווה סיכום של מפגש

10. ראה: הרב פסח אליהו פאלק, עוז והדר לבושה - צניעות בלבוש ובהנהגה, ירושלים תשס"ד, עמ' 129.

11. The Jewish Observer, vol. 36 / no 9 [Ceshvan 5764 - November 2003].

12. Rabbi Leib Kelemen, Staiming Away From the Cyber Slums, ibid, pp. 10-13.

13. מעוררת עניין הצגת דברי 'הגדולים' על האינטרנט לא כ'איסור' אלא כ'עצה'. אפשר שיש ללמוד מכאן על תפישה שונה

בקרב החרדיות האמריקאית של 'דעת תורה' ותפקידם של רבנים.

14. שם עמ' 16-21.

בין רבנים, אנשי עסקים ואנשי מקצוע. הוא מצביע על יעילות השימוש באינטרנט ובדואר האלקטרוני, על האנונימיות [המדומה!]: שלו, על האפשרות להיחשף בקלות לתכנים שליליים, על סכנת ההתמכרות ויצירת קשרים בלתי רצויים בציאטים ועל הנוקים, בעיקר המשפחתיים. לכאורה, גישתו של מאמר זה היא חינוכית, אולם אמירות שונות המצויות בו מראות כי ביסודה היא תרבותית-ערכית. האינטרנט פוגע באידיאל של 'קדושת ישראל' ומאיים על התשתית הערכית של החברה. התופעות הקונקרטיות אינן אלא ביטוי לפיחות הערכי-מוסרי הכולל. הכותב ממליץ להימנע מאחזקת מחשב בבית ולמעוניינים בו בכל זאת הוא מציע מספר פתרונות חלקיים, המוגדרים כיבדיעבד!

איש חינוך אחר מדגיש גם הוא את ההיבט הערכי ואת הסכנה הצפויה לקדושת ישראל¹⁵. בעוד בקרב חוגים רחבים נתפסת הבעייתיות שבאינטרנט כמגבלת לתחומים מוגדרים, הרי שבקרב יהודים שומרי מצוות היא נתפסת כשאלה תרבותית-ערכית הנוגעת לעצם הלוז של האומה. עם זאת הוא רואה את ההחלטה לחבר את המחשב לרשת האינטרנט כלגיטימית, וממליץ על אמצעי חסימה שונים, למרות החלקיות של יעילותם. היבט תרבותי מעניין ויוצא דופן של האינטרנט שעליו הוא עומד נוגע לשקיפות שאותה יוצרת חברת המידע. הוא מטעים כי בתקופה שבה כל דבר מתפרסם במהירות עלול כל כישלון של החברה הדתית להפוך ליחלול השם! לפיכך, הדבר מחייב אותה לשמור על רמת התנהגות גבוהה יותר.

דומה כי התרכזותה של החרדיות האמריקאית בעיקר בממד החינוכי והערכי של הרשת נובע מנטייתה לעיסוק בענייני 'מחשבה' העולה על זו של אחותה הארצישראלית. בהתאם לכך, היא מקדישה יותר תשומת לב לפן הרעיוני של האיסור, תוכנו מוסבר בהרחבה ומוטעמים הערכים המתממשים בו.

למרות הרתיעה החרדית מן הרשת, היחס כלפיה הוא, במידה מרובה, אמביוולנטי¹⁶. מעמדו של האינטרנט בעולם המעשה הקשה על פסילתו, והיא לוותה בלבטים¹⁷. בחברה החרדית בארץ ישנה כיום מגמה של מעבר לעיסוק במקצועות מפרנסים, ולכך השפעה רבה על עיצוב יחסה של ההנהגה לחשיפה האינטרנטית ולקיבוע ההנחה שלפיה לא ניתן להתנגד לשימושים כלכליים ומסחריים בחידוש. עם זאת נתפס השימוש באינטרנט ובמחשב בכלל כרע הכרחי¹⁸. המתבקש מכך הוא צמצום השימוש באינטרנט למינימום¹⁹, ואף זאת תחת הגבלה: "אם גם שלא בכוונה אפשר להיכשל במראות שחף תוך כדי חיפוש באינטרנט אין שום היתר בדבר גם לצורכי פרנסה"²⁰.

15. Rabbi Ytzchok Adlerstein, *The Electronic Maakeh*, ibid, pp. 22- 27.

16. ראה למשל: הרב פסח אליהו פאלק, עוז והדר לבושה, עמ' 130-128.

17. ראה למשל: אהרן לב אור, "אשר קרד", המודיע, י' באדר ב תש"ס. המאמר דן במידת אמונו של הציבור החרדי, בפרט הצעירים שבו, בהנהגתו ובהחלטותיה. הלבטים שליוו את הכרזת האיסור על האינטרנט מובאים בו כדוגמא לכובד הראש שבו מתקבלות החלטות ההנהגה.

18. ד"ר נרי הורוביץ, החרדים והאינטרנט, עמ' 15-20.

19. כרוז שהתפרסם ביתד נאמן ובהמודיע, כ"ח בטבת תש"ס, בחתימת אדמו"רים ורבנים ליטאים וספרדים.

20. דברים דומים נכתבו גם בביטאון אגודת ישראל בארה"ב: "We do not discuss their use for business purpose, where computer and, often, the Internet, are essential tools for competitiveness and survival... There is a need to separate between business use and home use..." *The Dangers of the Computer and the Internet* pp. 16.

מול הגישה המוכנה להתיר שימוש ברשת לצורכי פרנסה, קיימת גם עמדה שבה נוקט בד"ץ 'העדה החרדית', ולפיה יש להטיל על השימוש באינטרנט איסור מוחלט²¹. גישה זו מובעת גם בכרוז שהופץ בקרב חסידי גור החתום בידי רבני החסידות²².

האיסורים שהוכרוזו לא התקבלו בנקל גם בתוך העולם החרדי, ונשמעו פקפוקים שונים באשר להצגת האינטרנט כאיום ובאשר לאפשרות להימנע מן השימוש בו. העיתונות החרדית נרתמת להסברת הסכנות שבמדיה החדשה²³.

להללו בתוך החברה החרדית המצביעים על התועלת שבאינטרנט עונים שולליו כי קיומם של אתרים בעלי תוכן חיובי אינו מצדיק שימוש ברשת כשם שדוכנים המשווקים תוכן תרבותי ברמה גבוהה אינם מצדיקים ביקור ביריד שבו נמכרים סמים ומתקיימת הטפה לסטיות ולאלימות²⁴. ובעוד שבארץ מתנהל ויכוח עם דעות המחייבות את השימוש ברשת, בארה"ב מוצגים הדברים כהתמודדות מול מציאות קיימת. עם זאת סבורים רבני אמריקה כי המאבק בשימוש הביתי ברשת יצליח לא פחות מן המאבק בטלוויזיה, מאבק שהוכיח כי גם מה שנראה כבלתי אפשרי ניתן לביצוע²⁵.

3. בתנועת ש"ס

בשנים האחרונות הולכת ומתבססת החרדיות הספרדית, המזוהה עם תנועת 'ש"ס' והשונה מזו האשכנזית הן בתפישותיה והן בהרכבה החברתי. הפרגמטיזם האופייני למזרחיות בכלל מגמיש את נוקשותה של המסגרת, ומצד שני הוא מפחית את משקלה של האידיאולוגיה התיאורטית, מבליט את האופי החווייתי-מעשי של הדתיות ועושה אותה ל'חרדית' יותר. בקרב קבוצות אלה מצטיירת התרבות המערבית כמנוונת וכמי שניסתה לכפות את עצמה על 'הספרדים' תוך שלילת תרבותם העתיקה. החרדיות הספרדית רואה בתקשורת את אחד הביטויים הבולטים ביותר של המערב ולא אחת מכוונים כלפיה חציהם של רבנים ודרשנים. יחסה לאינטרנט אינו שונה מיחסה לתקשורת בכלל. כך למשל מבטא הדרשן העממי ר' אמנון יצחק את המילה 'אינטרנט' במבטא אמריקאי ותוך שיבוש מכוון. תופעות לואי קיצוניות של השימוש ברשת מתוארות כמצביעות על חולניות של המערב²⁶.

גם התלות הנפשית בתקשורת נחשבת לחלק מהלחץ האופייני לחברה המודרנית²⁷. החרדיות הספרדית אינה מצוירת את האינטרנט וההווי שסביבו כאיום אלא כסמל לעליונותה של התרבות המסורתית הבריאה על פני התרבות המערבית רוויית הלחצים והגירוויים. דומה שגם יסודו של יחס זה הוא בראייה האופיינית, המעדיפה את הפעולה במסגרת ההווה הממשי ונוטה להפחית בחשיבותם של איומים עתידיים.

21. בכרוז שפורסם בתחילת תשנ"ט.

22. המודיע, כ"ט בטבת תש"ס.

23. אי יצחק, "אל דאגה", ג' בשבט תש"ס; ישראל שפיגל, "פסק הלכה להצלה מן הפורענות", ז' בשבט תש"ס; מרכזי פלוני, "מה הבעיה באינטרנט?", י"ח בשבט תש"ס וכן ח' איידלברג, "ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף", המודיע, ז' בשבט תש"ס. יש לשים לב לכך ששפיגל מגדיר את הכרוזים נגד האינטרנט כפסק הלכה; אף שכפי שכבר ציינו אין מדובר בהכרעה הלכתית במשמעות המלאה של המושג, אלא בידעת תורה!

24. הרב פסח אליהו פאלק, עוז והדר לבושה, עמ' 128-129.

25. The Dangers of the Computer and the Internet, pp. 21.

26. ראה למשל: ארנון יוגב, גלישה עד להחלקה, www.shofarnet.co.il.

27. ארנון יוגב, אווירה של יום כיפור, www.shofarnet.co.il.

הרב עובדיה יוסף, התבטא בנושא באייר תשס"ה. הוא נקט גישה חינוכית ועמד על הנזקים העלולים להיווצר כתוצאה מצייטוטים ומגלישה ביתית. את שתיקתו הארוכה ואת התעלמותו מהממד התרבותי של האינטרנט יש לפרש על רקע גישתו הפרגמטית, הכרתו בחדירתה של מהפכת המידע כמעט לכל תחומי החיים ורצונו להשפיע על ציבור רחב ככל האפשר.

4. בתנועת חב"ד

זרם חרדי יוצא דופן במובנים רבים הוא חב"ד. שלא כזרמים המרכזיים של החרדיות הקלאסית, רואה חב"ד את העיסוק האינטלקטואלי בשאלות תיאולוגיות כחובה דתית²⁸. מתוך כך היא מייחסת חשיבות רבה להפצת משנתה בכל דרך אפשרית.

חב"ד דוגלת בראייה אופטימית שלפיה המציאות היא טובה במהותה, הרע שבה אינו אלא ארעי ומוטב להתעלם ממנו ככל האפשר. תפישה זו כרוכה ברעיון האימננציה הא-להית, המוקצן עד כדי נוליפיקציה של הבריאה, וברעיון 'ההשגחה הפרטית' המעניק משמעות לכל פרטיה²⁹.

בהתאם לכך מתייחסת חב"ד בחיוב לטכנולוגיה החדשה ולהתפתחות התקשורת. 'הרבי' ראה בהפצת 'תורת החסידות' דרך אמצעי התקשורת החדשים שלב נוסף בהתפשטותה, ואף חיווה את דעתו שלפיה זוהי המטרה האולטימטיבית שלהם³⁰. הוא ציין את התועלת שבאפשרויות העברת המידע, כמו שנוכח לדעת מניסיונו האישי בזמן השואה. לשיא מיצויים מגיעים אמצעי המידע כאשר משתמשים בהם להפצת תורה. אם כי הדברים מתייחסים לרדיו, ניתן ללמוד מהם על גישה חיובית לחברת המידע בכלל³¹. בהתאם לכך אין בחב"ד באופן רשמי התנגדות עקרונית לאינטרנט. למעלה מכך - יוזמה שהועלתה לאסור את השימוש ברשת נדחתה בידי רבני התנועה בטענה שלפיה כיום מעמדו של האינטרנט כספק מידע הוא כמעמדו של הרדיו, ולא ניתן לאסור בצורה גורפת את השימוש בו בשל קיומם של אתרים כאלה ואחרים.

עם זאת, הושפעה גם חב"ד מעמדתם של הזרמים החרדיים המרכזיים ואף בה נוצרה הסתייגות מן השימוש ברשת, בעיקר מסיבות חינוכיות. כך, למשל, הותקן תוכנו של אתר המכיל את כתיבי הרבי על תקליטור והוא הונס להשת האנטרא-נט של מוסדות החינוך החב"דיים כדי למנוע מן התלמידים שימוש באינטרנט³². בדרך כלל, הגישה לאינטרנט שמורה למבוגרים ואסורה לילדים. גורמים שמרניים בתוך התנועה שואפים להגביל את השימוש ברשת אף בקרב מבוגרים. לאחרונה גם הוציא בית הדין של רבני חב"ד תקנון המכיל הגבלות שונות על השימוש ברשת, הכולל בתוכו הסתייגות אף מעצם השימוש (אף שיוזמה דומה נדחתה בעבר). אמנם, כמו שראינו,

28. ראה: אברהם חנוך גליצנשטיין, אור החסידות, הוצאת קה"ת, כפר חב"ד תשד"מ, עמ' 189-202, 255-269; משה חלמיש, משנתו העיונית של רבי שניאור זלמן מלאדי, ד"צ, רמת גן תשנ"ט, עמ' 383-391; מנחם ברוד, מה ידוע לך על חב"ד, הוצאת אשל, כפר חב"ד תשנ"ט, עמ' 29-36.

29. ראה: משה חלמיש, משנתו העיונית של רבי שניאור זלמן מלאדי, ד"צ, רמת גן, תשנ"ט, עמ' 136-154.

30. רבי מנחם מנדל שניאורסון, התוועדויות כ"ק אדמו"ר שליט"א שנת תשמ"ה, הוצאת קה"ת, ברוקלין תשמ"ה, כרך ג, עמ' 1965.

31. לדוגמא, מצהיר מקים אתר חב"די בתארו את האתר שלו: "כך מנצל אתר האינטרנט... את הטכנולוגיה המודרנית לטובת המטרות הנעלות ביותר, בדיוק כפי שלימד אותנו הרבי" (י' אשר, אתר האינטרנט המכריז 'הנה איש פלאות', כפר חב"ד, 935 [טו טבת התשס"א] עמ' 36).

32. י' אשר שם.

במישור העקרוני ואף המעשי נחשב האינטרנט בחב"ד לכלי לגיטימי.

ב. בחברה הדתית-לאומית

החברה הדתית-לאומית נחלקת לאגף 'תורני' ולאגף 'דתי'. הציבור התורני לגווניו מזהה בעיקר עם משנתו של הראי"ה קוק. בדומה ל'חרדיות', באה משנה זו לענות על האתגרים שאותם הציבה התקופה המודרנית בפני היהדות המסורתית. אולם, בשונה ממנה, היא מתאפיינת בדתיות הכרתית-אינטלקטואלית, והיא אינה דוגלת בדחיית הרוחות החדשות, אלא בניסיון למצוא את הגרעין החיובי שבהן. בבסיסה עומדת התפישה האימננטית של הא-להים התרה אחר הקדושה בכל התופעות שבמציאות. הטוב שבבריאה הוא יציב ובר קיימא, בעוד הרע אינו אלא תוצאה של אי סדר זמני שיבוא בסופו של דבר על תיקונו. עם זאת, אף שברע טמון טוב פוטנציאלי, כל עוד אין הוא טוב בפועל יש להתייחס אליו כאל רע.

בהתאם לכך, אין החברה התורנית פוסלת מכל וכול את עצם ההיפתחות למידע שאותה מאפשרת המדיה החדשה, אם כי היא מודאגת מתכנים קונקרטיים הרווחים בה. כלומר - האינטרנט נתפש בעיקר כשאלה חינוכית.³³

1. המדגשים את הסכנות

הרב שלמה אבינר מביע התנגדות נחרצת לאינטרנט³⁴. למעשה, הוא מסכים לדעת הרבנים החרדים, אך אינו רואה פסול בערוץ האינטרנטי כשלעצמו אלא בשימוש הנעשה בו. הוא מטעים כי הימנעות זו אינה 'מידת חסידות' או חומרה הנתונה לשיקול אישי, אלא **הלכה מחייבת**. בכך אין הוא רואה את הכרזתם של הרבנים החרדיים כנגד השימוש באינטרנט כנובעת מתפישה אידיאולוגית, אלא כהכרעה הלכתית הנוגעת לכל יהודי באשר הוא.

אחיו, הרב אלישע אבינר, מצביע על ייחודה של המדיה האינטרנטית כמימוש המרבי של רעיון הפתיחות ועל הבעייתיות שיש בכך³⁵. עצם האפשרות להשיג מידע בקלות ולהתוודע לעולמות רחוקים נתפשת אצלו כחיובית. ברם אור וחושך מעורבים במרחבי הרשת המציעה אתרים בעלי תכנים מנוגדים. הוא סבור כי אותם קריטריונים בתורה הקובעים את חומרת הענישה על עבירה - חומרת העבירה, שכחותה, עוצמת הגירוי או הדחף הטבעי לבצעה ואפשרות הסתרתה³⁶, יוצרים דירוג גם בתחום המניעה. לדעתו, עונה הגלישה לאתרים שליליים לכל ארבעת הקריטריונים - הנזק המוסרי והרוחני חמור, הגישה קלה, הגירוי והדחף חזקים וניתן להסתיר את המעשה בקלות. לפיכך, מן הראוי להשקיע מאמצים במניעתה³⁷. לחיזוק דבריו הוא מציין עדויות שלפיהן אף בני נוער יראי שמים לא עמדו בפיתוי והתמכרו לגלישה באתרי זימה. האם מן הראוי להתנזר כליל מן הרשת? ישנם צדדים לכאן ולכאן:

יש הסבורים שאסור לחבר את המחשב הביתי לאינטרנט, לדעתם, זוהי הדרך הנכונה והבטוחה

33. אין להתעלם מן העובדה כי רבני הציונות הדתית פונים לקהל יעד רחב, הכולל בתוכו אף כאלה שאינם מזוהים בהכרח עם החוגים 'תורניים', וגם לנתון זה ישנה השפעה על עיצוב גישתם לנושא ועל הכרעותיהם המעשיות.

34. 'רעל חדש - האינטרנט', www.kimizion.org.

35. אמונת החינוך, ירושלים תשס"א, עמ' 234-235.

36. רמב"ם, מורה נבוכים, ח"ג פמ"א.

37. אמונת החינוך, עמ' 235-238.

למנוע כל כישלון אפשרי. כנגדם יש הסבורים שאיסור זה הוא בלתי סביר בגלל הטובי הגלום בשימוש באינטרנט, ובייחוד שהאינטרנט הוא כלי עבודה נחוץ עבור רבים. לטענתם, זוהי גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה וגם אין סיבה שיעמוד בה.

למעשה, ממליץ הרב אלישע אבינר על גלישה מבוקרת. הוא מטעים כי אל להורים לסמוך על אופיים הטוב של ילדיהם, העלולים להיכשל לפעמים גם מתוך תמימות, אלא לעקוב אחר גלישותיהם או להתקין תוכנות החוסמות אתרים שליליים. הוא אף יזם פרסומה של קריאה, שעליה חתמו מחנכים, להתקנת תוכנות כאלה ואף מפנה לחברות העוסקות בכך³⁸. אם כי הביקורת והחסימה הטובים ביותר אינם חסינים בפני טעויות, הדבר מצמצם מאוד את הנזקים שאותם עלולה הגלישה להביא. התנגדות לצנזורה בטענה שלפיה יש לחנך להתמודדות גלויה מנותקת לדעתו מן המציאות:

ההתנגדות לצנזורה מטעמים חינוכיים לקוחה מגן עדן חינוכי שאיננו מצויים בו. זהו שילוב של אשליות ורמאות עצמית.

וכמו כן הוא מדגיש שיש גם להיזהר שלא להתמכר לגלישה.

2. המדגישים יותר את החיוב

גישה דומה מביע גם הרב יובל שרלו³⁹. הוא קובע כי עדיף שלא להכניס אינטרנט הביתה, שכן הילדים תרים בדרך כלל אחר אתרים עבריים ועל פי רוב אין אלה בעלי ערך. במקרים גרועים יותר הם עלולים להגיע לאתרי זימה ואלמות גסים. לדעתו, יש לבחון מהי האלטרנטיבה: קריאת ספרים עדיפה על פני גלישה באינטרנט, אך באשר לצפייה בטלוויזיה השאלה מורכבת קצת יותר. ברי כי עיסוק בתורה או בעניינים רוחניים אחרים עדיף מעל הכול. אמנם, אם ילדים בגיל תיכון לוחצים להכניס אינטרנט אין להתנגד לכך אלא להפוך את האילוץ לאתגר. ישנם אתרים העשויים, אם יתפתחו, להגדיל תורה, דוגמת אתרי 'כיפה' ו'מורשת', ויש לעודד את הילדים להשתתף בהתפתחות זו. חלק בלתי נפרד מהאתגר הוא החינוך בשאלה להיכן אין גולשים - אתרי זימה, אלימות וכיוצא באלה. כל זה חייב להיעשות ברמה מינימלית של פיקוח מצד ההורים - כגון דרך קובצי ההיסטוריה של הדפדפן, אמנם לא כ'מפקחים' אלא כ'שותפים'. הרב שרלו מגדיר את האינטרנט כימציאות שנכפתה עלינו ומוטב היה לו שלא היה בא לעולם, אך מתוך הפקת לקחים מכישלון המלחמה בטלוויזיה, הוא סבור כי אין להיאבק בעצם השימוש ברשת אלא לנסות ולחנך 'כיצד גולשין'.

אם כי הרב שרלו מדבר מתוך מודעות לגבולות כוחו, ניתן להסיק מדבריו גם על עמדות עקרוניות. הוא רואה בעין יפה את היכולת להשיג בקלות מידע תרבותי ומדעי. פסילתו את האינטרנט מנומקת רק בשימוש השלילי הנעשה במכשיר זה. ברם, רוב הגלישות הינן, במקרה הטוב, חסרות טעם, ובמקרה הגרוע - מזיקות. לכן, אין לקבל את האינטרנט אלא בדיעבד. עם זאת ניסיון לשנות מיסודו את המצב הקיים נידון מראש לכישלון, ובמקום זאת יש לכוון את השימוש לאפיקים חיוביים. הוא מוסיף עוד נקודה - ניצול האינטרנט להפצת תורה ויהדות. לדעתו, יתכן שבסופו של דבר דווקא הזדקקותו של הציבור הדתי לאינטרנט תביא לפיתוחם של אתרים בעלי תוכן חיובי. במאמר עדכני יותר הוא חוזר על הדברים⁴⁰, ומגדיר את שאלת האינטרנט כסוגיה

38. "הצילו! מכתב המשך להורים", באהבה ובאמונה 477, כ"ה באלול תשס"ד.

39. רשויות הרבים, עמ' 223-225.

40. "חינוך לבחירה חופשית - האינטרנט כמקרה מבחן", חופש הבחירה בחינוך, עמ' 241-262.

או תופעה חינוכית, המהווה חלק מסוגיה רחבה של חינוך הילדים להתמודדות מול אתגרי התרבות. בהמשך הוא מוסיף ודן באפשרויות של הטלת איסור מוחלט, גלישה מבוקרת וחסימה טכנית, ביתרונותיהן ובחסרונותיהן. הוא מסיק כי הסיכוי להצליח בדרכים אלה דל. הפיתרון נעוץ בהעברת החזית למקום שונה לגמרי:

להשקיע מאמץ חינוכי בשיעורי אמונה, ליצור חוויות רוחניות, להגביר את העניין בלימודי הגמרא ולחזק את כל הקו הרוחני, תוך ידיעה שאף אם מפקירים תחום משמעותי ביותר, עושים זאת, כי אין בידינו דרך אחרת לעמוד במאבק. אנו פונים לביצור האישיות התורנית, מתוך אמונה עמוקה כי יהיה בכוחה לעמוד נוכח הסכנות הקשות שמוזמנת הרשת... המחנך או ההורה הפוסעים בנתיב ביצור האישיות וחיוזוק אמונתה אינם בטלנים, שכן אין הם קופאים על השמרים, כי אם נאבקים באינטרנט, אך לא במקום שבו הכול מצפים שיעשו זאת.

לדעתו, רק דרך זו מתאימה לעידן התרופפותן של המסגרות והסמכויות. היא מדרבנת להתקדמות חינוכית ואינה מסתפקת בבלימה ובהגבלת חומות. היא מאפשרת התגוננות מפני השלילה שבעולם הווירטואלי תוך הכרת החיוב הקיים בו. הוא קובע את נקודת ההנחה:

המוטל עלינו איננו לעטוף את ילדינו בחומות שקיומן טמון בטיפוחו המתמיד, כי אם להתאמץ למשוך אותם אל היותר טוב האפשרי ולהוציא יקר מזולל.

הוא ממליץ למשוך את הדור הצעיר לאתרים תורניים. הילד מוקף במדיה שבה חסר דו-שיח אמתי, והוא צמא להקשבה. אתרים שבהם יוכל לנהל דיאלוג של ממש עם אנשי חינוך ואמונה ממלאים צורך זה ועשויים להתחרות בהצלחה בפיתויים שברשת. בסיום דבריו מביע הרב שרלו את האמונה שלפיה השינויים החינוכיים שאותם חולל האינטרנט אינם מקריים. חידוד האינדיבידואליזם, החווייתיות, הדמיון, העוצמתיות ויכולת הבחירה, הם חלק מתהליך התחייה של האומה ומכשירים את הלבבות לשובה של הנבואה. כלומר - התופעות הנראות כשליליות אינן אלא קליפה חיצונית למהלך גאולה עמוק העתיד להתגלות⁴¹.

דרך התמודדות דומה לזו של הרב שרלו מציג הרב מרדכי ורדי, המשמש כרבו של בית הספר לקולנוע 'מעלה':

המלחמה להקים חומות היא מלחמה אבודה. תוך דור הטכנולוגיה תוכל להכניס את כל המדיה לתוך מכשיר אחד קטן שיהיה אצל כל אחד - את הטלוויזיה, האינטרנט, הכול, וזה יהיה מכשיר שכל נער יוכל לרכוש מדמי הכיס שלו. הדרך היחידה להתגונן מפני השטף הזה היא לפתח חיסון. לדעתי החיסון הטוב ביותר הוא לפתח כוחות יצירה בתלמוד, מדרש ויצירה ספרותית. ברגע שיוצאים החוצה, יש כוח עמידה ויכולת סינון של הדברים הנכנסים⁴².

לדעתו של הרב ורדי, אין סיכוי למנוע את החשיפה למדיות החדשות, התגובה היעילה היחידה לנוכח נחשול המידע היא העמדת אלטרנטיבה חיובית בדמות פיתוח כוחות היצירה. פעולת היצירה תהפוך את הציבור הדתי מצרכן סביל ליוצר פעיל המסוגל לברור את המידע הרצוי לו ולבקר אותו⁴³.

41. יש להעיר, כי אף שבכל המאמר לא הוזכר שמו של הראי"ה קוק אפילו פעם אחת, הוא ספוג כולו ברוחו. תשובת הרב שרלו היא עיבוד, תרגום ויישום של הפיתרון שאותו מציע הראי"ה לשאלת המודרנה בכלל.

42. אסתי רמתי, "הלכות קולנוע", בשבע, י"ב בכסלו תשס"ה.

43. יש לשים לב להנחה האופיינית לבית מדרשו של הראי"ה קוק, שלפיה אין לנהל ברע מאבק חזיתי, אלא לגלות את גרעיני הטוב שבו ולטפחם.

3. ההתייחסות לציאטים

האינטרנט אינו רק כלי להשגת מידע, אלא גם אמצעי תקשורת. מלבד גלישה לאתרים הוא מאפשר גם קיום שיחות וירטואליות - ציאטים. אף אלה אינם חפים מבעיות. הרב אלישע אבינר מצביע על שתי בעיות עיקריות הנובעות מן האנונימיות של המשתתפים בהם: (א) שחרור כבלים המביא לדיבורים מגונים ולנקיטת לשון זולה; (ב) קיום קשרים עם טיפוסים בלתי מוכרים. קשרים אלה, ההולכים ומתעמקים עם הזמן, מגרים את הדמיון ועלולים להזיק לבריאות הנפשית. מחובתם של ההורים לפקח על הציאטים שאותם מנהלים ילדיהם ולהפנות אותם לציאטים מבוקרים השומרים על איכות השיחה. בציאטים ישנו גורם נוסף, נסתר - הם מעצבים תרבות שיח חדשה ובעייתית. בחסות האנונימיות ניתן להתחפש, להציג זהות בדויה ולשקר. היא מאפשרת לחשוף סודות ולהוציא החוצה מאויים כמוסים. יש לכך השלכות נפשיות העשויות להיות מרחיקות לכת. הציאטים מעודדים שיח רדוד ומרגילים את המציאטט לעיסוק חסר טעם בנושאים תפלים. מתוך כך יש להיזהר מפני התמכרות לציאטים. יש לשים לב להבחנה שאותה עושה כאן הרב אלישע אבינר בין הבעיות 'הגלויות והמוכרות' כמו ניבול פה ויצירת קשרים לא רצויים, לבין הבעיות 'הנסתרות' הקשורות למשמעות התרבותית של השימוש ברשת. בכך הוא מתקרב לגישה החרדית החוששת מפני המשמעות התרבותית-חברתית של האינטרנט, אך לדעתו אין משמעות זו טמונה בעצם יצירת הקשר הציאטי אלא בדרך שבה הוא מתנהל.

בשאלת הציאטים עוסק גם הרב יובל שרלו במאמר המוקדש לנושא⁴⁴. הוא מונה מספר בעיות ייחודיות לטכניקת תקשורת זו:

1. זהות הבדויה מונעת יצירת קשר אנושי אמתי ותורמת להגברת תחושות התסכול והבדידות.
 2. האנונימיות מסירה את מחסומי הבושה ומביאה לניבולי פה ולחוסר צניעות.
 3. סוטים למיניהם עושים שימוש רב בציאטים ומפילים ברשתם משתמשים תמימים.
 4. אם כי ההלכה עוסקת לא מעט בשאלות של צניעות ושמירת טוהר הלשון, עדיין לא נקבעו פסקי הלכה ברורים המגדירים את האסור והמותר בציאטים.
- אם כי הרב שרלו סבור שמלכתחילה ראוי להימנע כליל מגלישה באינטרנט, הוא דוחה את האפשרות לאסור הלכתית את הציאטט משלוש סיבות:

1. עצם הטלת איסור גורף על שימוש בכלי הוא בעייתי מבחינה הלכתית.
 2. הדבר עלול ליצור רושם שלפיו ההלכה אינה אלא אוסרת בלא להציב אלטרנטיבה חיובית ובכך להקשות על חינוך הדור הצעיר למחויבות כלפיה.
 3. פסק שכזה לא ייושם בידי הציבור הרחב ויגרום בסופו של דבר לזילות ההלכה.
- הפתרון שאותו הוא מציע הוא תיעול הרצון לציאטט לאפיקים חיוביים, באמצעות הקמת פורומים המוקדשים לנושאים רציניים וטיפוח אתרי ציאט שלהם שותפים מדריכים המנווטים את הדיון. רק לאחר הקמת האלטרנטיבה החיובית ניתן יהיה להטיל מספר הגבלות על הציאטט בכלל:

1. הקמת מערכת השגחה על כשרותם של אתרי הציאט, תוך הטלת איסור על כניסה לאתרים ללא השגחה.

44. "מבוא להלכות ציאטים", המאמר התפרסם בעיתון הצופה.

2. איסור כניסה בזהות בדויה לחלוטין והסתפקות בשינוי פרטים מזהים בולטים.
 3. חזרה על עיקרי דיני לשון הרע רכילות, נקיות הלשון וכו' לפני כל כניסה לצ'אט.
 4. יש לחדש דיני "ייחוד וירטואלי" על חדרים פרטיים.
 5. קביעה מראש של זמן הצייטוט והימנעות מהיסחפות לשיחות ליליות ארוכות.
- הרב שרלו מציין כי לא מדובר לעת עתה בהכרעות הלכתיות של ממש, אלא בכיוונים רוחניים. מימושם של אלה עשוי, לדעתו, להפוך את הרשת למקום של רוממות רוחנית. מעורר עניין רב הקטע המצוי בחתימת המאמר:

הבשורה שבפינו תתבסס על הצבת אלטרנטיבה לאווירת האינטרנט, ולא על ידי כניסה המצמצמת עוד יותר את היקף המגע שלנו עם העולם. ניסוח כללים אלה ישיב את חובת הניווט ההלכתי שבין רוממות רוחנית ומוסרית לבין החירות והרצון החברתי. בכך לא נעצים את תופעת כניסת ההלכה אל ד' אמות מצומצמות אלא נגדיל תורה ונאדירה, דווקא מתוך התייחסות רוחנית וצנועה. אתרי התורה הפונים אל הנוער הולכים ומתפתחים, וצריך לברך על כך.

הדברים מלמדים הרבה על נקודת מוצא הרואה בחיוב, לכל הפחות במישור העקרוני, פתיחות כלפי התרבות הסובבת והשוללת טקטיקה של הגבהת חומות. עם כל זאת, עדיין סבור הרב שרלו כי כאשר הדבר ניתן מוטב "למנוע את עצם נביטת הבעיה מלכתחילה", ולא לאפשר לילדים ולנוער שימוש ברשת.⁴⁵

4. הממד התרבותי-חברתי

גם התייחסויות לממד התרבותי-חברתי של הרשת משיקות בדרך כלל להיבט החינוכי ועוסקות בהשלכות החברתיות של ההצלחה או הכישלון בחינוך הנוער לשמירת תורה ומצוות. כך למשל מצביעים רבנים על תפקידה של הרשת בתופעת היחזרה בשאלה.

יש המתקרבים יותר לגישה החרדית אך נותרים בתחום החינוכי. כך, למשל, סבור אבישי יונגר כי היכולת לאסוף מידע על כל נושא ולבחון אותו בהתאם לכך, משפיעה על יחס הילד לערכים שאליהם מחנכים אותו. אם בעבר הספקות היו מופיעים בשלב שבו כבר התגבשה האישיות הדתית, הרי שהיום הם מהווים אבן נגף להתפתחותה. ברוח מורשת הראייה הוא רואה בכך, צורך קיומי אמיתי, זעקה אמיתית לתוכן יהודי מהותי ואותנטי יותר ממה שיש כיום לאורח החיים היהודי הנורמטיבי להציע.⁴⁶

כלומר - תופעות אלה אינן פריקת עול מתריסה אלא דרישה כנה להתעלות. כמענה המתאים הוא מציע עיצוב מחודש ומעמיק של המחויבות להלכה.

גם המתמקדים במשמעותו התרבותית של האינטרנט בקרב 'התורניים' אינם מצטמצמים בזווית הפרטיקולרית, אלא עוסקים בהיבט התרבותי האוניברסלי של ההתפתחות הטכנולוגית. כך למשל מתאר ישראל זעירא את תרומתו של האינטרנט לתחושת הבדידות המערבית.⁴⁷ גם פרופ'

45. גישה חינוכית מובהקת, הן לגלישה לאתרים והן לצ'אטים, מביע גם הרב רפאל פוירשטיין - "החופש בפתח", מעייני הישועה רג [203].

46. אבישי יונגר, "וטהר לבנו לעבדך באמת - מחשבות והגיגים על המתרחש בחברה הדתית לאומית כיום", בתוך: תורה מציון, קובץ מאמרים לזכרו של ד"ר משה גרין ז"ל, ירושלים תשס"ב, עמ' 113 ואילך.

47. "תלמידי רבי נחמן", מעייני הישועה קסה, ט"ו במרחשון ה'תשס"ה.

דב לנדאו סבור כי המחשב בכלל והאינטרנט בפרט מכילים רכיב אנטי חברתי⁴⁸. הסתייגותו מהרשת היא עקרונית ואינה משתנה בהתאם לשימושים הנעשים בה. לדעתו, העולם הווירטואלי מנתק את האדם מסביבתו הממשית והופך אותו לבודד ולאטום.

5. עמדת האגף ה'דתי'

האגף השני של החברה הדתית-לאומית הוא ה'דתי'. לאגף זה משתייכים שומרי מצוות המזדהים עם הנורמות המקובלות בחברה הישראלית החילונית ובעולם המערבי בכלל תוך דחיקת חיובי ההלכה לתחומים מוגדרים וממודרים⁴⁹. אחד מסימני ההיכר המבדילים בין החברה ה'דתית' לזו ה'התורנית' הוא היחס לתרבות הפנאי:

ההבחנה בין האד"ם (= אורתודוקס דתי מודרני) ובין התורני-לאומי ניכרת בנושא מבחן ההולך ותופס יותר ויותר מקום בחיינו - בעיית תרבות הפנאי, בעיני התי"ל (=תורני-לאומי) נקודת המוצא היא חובת האדם להקדיש כל זמנו לתורה, האד"ם, לעומת זאת, סבור שהמושג 'חיים נורמליים' כולל בחייו של האדם גם את מה שתורם לבריאותו הנפשית ולעושרו התרבותי⁵⁰.

לאור זאת נתקבל השימוש באינטרנט כמובן מאליו וכחלק מההשתלבות ב'עולם הגדול'. אעפ"כ, גם כאן הוא עורר שאלות אתיות ומוסריות. כך למשל מתאר זאת אמנון אלדר בהקדמה לחוברת הדרכה העוסקת באינטרנט:

מכיוון שהכרענו הכרעה ברורה שיש לנו עניין להשתלב בחברה הישראלית... ובכל תחומי החיים, אנו שואלים את עצמנו כיצד לעשות זאת מבלי לפגוע בערכים שאנחנו מאמינים בהם... כיצד אנו מנצלים את שעות הפנאי? כיצד אנו לומדים לעשות את הבחירה הנכונה? כיצד אנו לומדים להשתמש ולהפעיל את המשמעת העצמית שלנו? כיצד אנו עומדים בפני פיתויים המונחים לפתחנו? כיצד אנו יודעים להפעיל מערכת ביקורת על מה שאנו קוראים, רואים ושומעים? מהי האתיקה המקצועית בתחום האינטרנט? הספר נותן לנו כלים להתמודד עם השאלות הני"ל מתוך המקורות היהודיים שלנו. ראו נא כיצד מקורותינו עשירים, רלוונטיים, נצחיים ומתאימים לכל תקופה⁵¹.

עצם השימוש באינטרנט אינו מועמד לדיון. השאלות שאותן מציג הכותב אינן ייחודיות לחינוך דתי. הייחוד הדתי מתבטא בניסיון למצוא להן תשובות במקורות מסורתיים. כבר מהצגת השאלות עולה כי הפיתרון המקובל על הכותב אינו בחסימת אתרים או בהגבלת השימוש ברשת, אלא בהפעלת משמעת עצמית ומערכות ביקורת.

הדרישה להתנהגות אתית באינטרנט אינה שונה במהותה מהדרישה להתנהגות כזו בכלל. ייחודה הוא רק בכך שעקב היותו תופעה חדשה טרם גובשו כללים קבועים ושאלות שונות עודן ממתירות למענה ברור. אין כאן התייחסות מפורשת למשמעות התרבותית-חברתית של האינטרנט ולתכנים המצויים בו, אלא הצבעה על הצורך בחינוך לשימוש הוגן ברשת.

הגישה המוצגת כאן רואה את החברה הדתית כחלק מהעולם המערבי ובתור שכזו עליה לשאוף

48. "החינוך לבחירה חופשית כנבואת שקר אנטי-דתית", בתוך: חופש הבחירה בחינוך, עמ' 158.

49. ראה מאמרים רבים בכתב העת 'דעות'.

50. הרב רוני לוביץ', "האד"ם [שוב] מחפש משמעות", דעות 7 [ניסן תשס"ג], עמ' 19.

51. מתוך: אינטרנט הכלכה - פעילויות לשיעורי מחנך, הוצאה לאור רשת אמיתית, פתח תקווה תשס"ד, עמ' 8.

להשתלבות במהפכת המידע. בשולי השתלבות זו ישנן שאלות הדורשות פיתרון, אולם אין בכך בכדי לערער את עצם ההשתתפות במה שנתפש כקדמה. אמנם, במידה שבה עולה רמת הפריצות שבאינטרנט כך עולה ההסתייגות ממנו אף במגזר הדתי. כך, למשל, הורה מנהל תיכון דתי למורות למחשבים שלא להשתמש ב'וואלה' כדי ללמד כיצד פותחים תא דואר אלקטרוני, עקב פרסומות גסות שהוצבו שם. למעלה מכך - גם בחוגים אלה מוצגת החשיפה המסיבית לתקשורת בכלל ולאינטרנט בפרט כגורם המעודד 'יחזרה בשאלה'⁵². בציבור 'הדתי' הפך השימוש ברשת לחלק לגיטימי מהחיים. עם זאת, גם בו ישנה מודעות לבעיות שונות הצצות עקב כך, לשאלות אתיות, לאתרים ולפרסומות בעלי תכנים בעייתיים ולהשפעות חינוכיות בלתי רצויות.

סיכום ומסקנות

אליבא דכולי עלמא צריך וניתן להתמודד עם האתגרים שאותם מציבה מהפכת המידע. כל הקבוצות הדתיות מודעות לכך שהאינטרנט מעורר בעיות חדשות. אמנם ישנם הבדלים באשר להגדרת הבעיות ולדרך הטיפול בהן, המשקפים, בדרך כלל, הבדלי תפישה רחבים יותר. החרדיות הקלאסית, הבנויה על מסגרת חברתית תחומה ומוגדרת, רואה באינטרנט איום תרבותי-ערכי וחברתי. החרדים האמריקאיים, הנוטים יותר לעיסוק בתכנים רעיוניים, מטעימים את האיום הערכי יותר מאשר את החברתי. גם החרדיות הספרדית נרתעת מן האינטרנט בשל ההיבטים הערכיים שלו, אך ממעיטה בממד האיום שבו. עם זאת, החוגים החרדיים מעניקים לגיטימציה לשימוש במחשבים וברשת לצרכים מקצועיים, אך דורשים לצמצם זאת ככל שהדבר ניתן. לא ברור מהי מידת הצלחתו של האיסור על האינטרנט, ובוודאי אין היא מגיעה לזו שהוטל על הטלוויזיה, אולם יתכן כי אף שלא עלה ביד האוסרים לרשש את השימוש ברשת לגמרי מן הציבור החרדי, עלה בידם לצמצמו⁵³.

אחרים משייכים את סוגיית האינטרנט בעיקר לתחום השאלות החינוכיות. בחב"ד ישנו יחס חיובי להתפתחות הטכנולוגית, אולם הבעיות החינוכיות מחד גיסא וההשפעה החרדית מאידך גיסא יוצרת גם בה הסתייגות מהמדיה החדשה. אף בציבור התורני-לאומי חוששים מפני הנזק החינוכי שאותו עלולה הרשת לגרום ותרים אחר דרכי התמודדות. המגמה היא לחשוף את הטוב שבתופעה, לנתב את מהפכת המידע בכיוון הרצוי ואף לרתום אותה למטרות חיוביות. ישנו מתאם בין מקומה של החשיבה האינטלקטואלית בעולמה הדתי של קבוצה זו או אחרת לבין יחסה לשאלת האינטרנט. ככל שמקומה של זו מרכזי יותר, כך היא נוטה לראות את שאלת האינטרנט כשאלה חינוכית. לעומת זאת, קבוצות המטפחות בעיקר את הדתיות החווייתית-מעשית נוטות לראות בה שאלה תרבותית, חברתית או ערכית. הציבור שאותו כינינו 'דתי' רואה בשימוש ברשת סממן רצוי של השתלבות בתרבות המערבית העכשווית. עם זאת ישנה גם אצלו מודעות לבעיות אתיות וחינוכיות המתלוות אליה וניסיון למצוא להן מענה.

52. ראה למשל: אורלי גולדברג-לוי, "המורדים", הצופה, ו' בכסלו תשס"ה.

53. על הקשיים בבחינת הצלחת המאבק באינטרנט ראה: נרי הורביץ, החרדים והאינטרנט, עמ' 25; אורלי צרפתי ודודן בלייס, בין מובלעת תרבותית למובלעת וירטואלית, עמ' 55 הע' 18.